

Κοινωνική και Πολιτική Αυτονομία Προβλήματα της «Δεύτερης Κοινωνίας»

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ GIULIO RUSSO ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΕΛΗΟΛΑΝΗ*

Δ.Δ.: Η Προλεταριακή Δημοκρατία αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος της θεωρητικής της παρέμβασης τα τελευταία τρία χρόνια στην καταπολέμηση της θεωρίας της αυτονομίας της πολιτικής που πρώτος διαμόρφωσε ο Μάριο Τρόντι, θεωρητικός του ΙΚΚ, στην Ιταλία. Ο Τρόντι που εμπνεόταν κατα γενική ομολογία από προηγούμενες επε-

* ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Η συζήτηση αυτή έγινε στη Ρώμη τον Ιούνιο του 1981 αποκλειστικά για τα «Τετράδια». Ο Giulio Russo είναι μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής της *Democratia Proletaria* και έχει ιδιαίτερα ασχοληθεί με το κίνημα των οργανωμένων άνεργων της Νάπολης.

Είναι σε γνώση μας ότι ένα σημαντικό τμήμα της συζήτησης περιλαμβάνει, ίσως, απόψεις και προβληματικές άγνωστες στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Η εξ αρχής προσπάθεια μας για γεφύρωση του κενού αυτού προσέκρουσε στην πραγματικότητα ότι και η απλούστευση έχει τα όρια της όταν λείπουν αντίστοιχες καταστάσεις και πρακτικές. Η απομαγνητοφώνηση και μετάφραση της συζήτησης έγινε από τον Δημήτρη Δεληολάνη και το κείμενο επιμελήθηκε η επιτροπή ύλης του περιοδικού σε συνεργασία με τον ομιλητή.

ξεργασίες του Carl Schmitt (και που απέκτησε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί προερχόταν από έναν από τους πιο χαρακτηριστικούς εκπρόσωπους της εργατιστικής τάσης της ιταλικής αριστεράς) βασιζόταν στην εξής υπόθεση: Το συγκεκριμένο πλαίσιο που διεξάγονται οι κοινωνικοί αγώνες των χωρών του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, δεν επιτρέπει τη μεταφορά τους από τον κοινωνικό στον πολιτικό στίβο, σαν ο χώρος της πολιτικής να λειτουργούσε με τους κανόνες της κλασικής φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ανακαλύφθηκε ότι η πολιτική διαθέτει μία σειρά από ιδιαίτερους κανόνες που μπορούν κατά προσέγγιση να προσδιοριστούν συστηματικά και οι οποίοι δεν επηρεάζονται κατά κανόνα άμεσα από το επίπεδο έντασης που κυριαρχεί στον κοινωνικό στίβο. Αντίθετα πολλές φορές είναι οι ίδιοι οι θεσμοί που επηρεάζουν τις κοινωνικές εξελίξεις.

Σύμφωνα με τον Τρόντι το νέο κεντρικό πρόβλημα ήταν ο προσδιορισμός των συγκεκριμένων μηχανισμών και λειτουργιών της πολιτικής επιστήμης κι όχι η παλιά άμεση αντιπαράθεση μεταξύ του σημερινού και ενός μελλοντικού θεσμικού πλαισίου — που έμεινε πάντα ασαφές και αφηγηματικό. Κι αυτό γιατί το κομβικό σημείο της λειτουργίας του συστήματος, τόσο του κοινωνικού όσο και του οικονομικού, εντοπίστηκε σ' αυτό το επίπεδο, που είναι κατ' εξοχήν πολιτικό.

Τώρα, παρόλο που η θεωρία αυτή είναι κατά κάποιο τρόπο αποτέλεσμα μίας συγκεκριμένης προβληματικής που είχε απασχολήσει το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα κατά τη διάρκεια της, έστω και περιορισμένης, παρουσίας του σε ορισμένους κυβερνητικούς μηχανισμούς, η αξία της, με την πάροδο της περιόδου εκείνης, όχι μόνο δε μειώθηκε αλλά αντίθετα βοήθησε στη δημιουργία μίας νέας σχολής στοχασμού γύρω από τις πολιτικές επιστήμες στην Ιταλία, που εκφράζεται κυρίως από το περιοδικό *Laboratorio Politico*. Επι πλέον έθεσε προκλητικά το πρόβλημα της πολιτικής στη μειοψηφική αριστερά: σ' αυτήν την πρόκληση άλλες πολιτικές δυνάμεις, όπως οι Ριζοσπάστες και το PDUP, απάντησαν θετικά, ενώ εσείς καταφύγατε στην οξεία πολεμική.

G.R.: Η πολεμική μας ήταν εναντίον μίας συγκεκριμένης αντίληψης αυτής της θεωρίας. Από τη θεωρία της αυτονομίας της πολιτικής εσύ τόνισες μία όψη, της πολιτικής σε μεθοδολογικό πρόβλημα, περισσότερο από την αυτονομία. Αλλά η αξία αυτού του συνδυασμού αυτονομίας και πολιτικής δεν μπορεί να υποτιμηθεί γιατί εκεί ακριβώς βρίσκεται και η πρωτοτυπία του. Ο Τρόντι και η σχολή του ξεκινούν από τη διαπίστωση ότι ο κατ' εξοχήν χώρος της πολιτικής είναι οι θεσμοί, οι δοσμένοι αντιπροσωπευτικοί θεσμοί που υπάρχουν σήμερα, με τις εσωτερικές δυναμικές τους, που αποτελούν το κέντρο γύρω από το οποίο διεξάγεται η ταξική αντιπαράθεση. Εδώ ακριβώς όμως αρχίζει και η συζήτηση και γεννιούνται τα προβλήματα... Ο Λουίτζι Φερραγιόλι¹ νομίζω ότι απέδειξε πολύ καλά ότι είναι ανυπόστατο να μιλάμε σήμερα για αντιπροσωπευτική δημοκρατία στις βιομηχανικά αναπτυσσόμενες χώρες και να αναφερόμαστε στη φιλελεύθερη παράδοση, ή στην περίπτωση της Ιταλίας, στη δημοκρατική - προοδευτική παραλλαγή της που διαμορφώνει το Σύνταγμα. Οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί έχουν αλλάξει τελείως τις αρμοδιότητες, τις εξουσίες και τις λειτουργίες τους. Αυτό είναι γνωστό και αποδεκτό από πολλούς, άρα δε θα επιμείνω περισσότερο σ' αυτό το θέμα. Θα ήθελα αντίθετα να τονίσω το θέμα της διάχυσης της πολιτικής σε μία σειρά από κρατικές λειτουργίες, είτε κοινωνικές είτε διαχειριστικές, είτε άμεσα οι-

κονομικές, που ο Τρόντι δεν παίρνει υπ' όψη του. Αν λοιπόν το πρόβλημα είναι η επεξεργασία μίας νέας πολιτικής επιστήμης για την αριστερά, τότε αυτή η επιστήμη δεν μπορεί κατά κανένα τρόπο να θέσει στο κέντρο της προσοχής της τους τυπικούς θεσμούς, αλλά αντίθετα πρέπει νομίζω να αντιμετωπίσει το σύνολο της πολιτικής λειτουργίας του κράτους. Νομίζω ότι πρόκειται για κάτι το διαφορετικό από τις διάφορες στρουκτουραλιστικές θεωρίες περί κράτους και γενικά a latere του προβληματισμού γύρω από την ταξική υπόσταση του κράτους με το οποίο είχε ασχοληθεί η μαρξιστική σχολή. Πρόκειται, επαναλαμβάνω για ένα κατ' εξοχήν πολιτικό πρόβλημα, το δεύτερο σκέλος του οποίου είναι η αυτονομία.

Τώρα το φαινόμενο της αυτονομίας, της χαώδους απόστασης μεταξύ πολιτικής και κοινωνίας παρουσιάζεται σε κάθε βιομηχανική χώρα. Αλλά αυτό που ενδιαφέρει εμάς δεν είναι η καταγγελία του φαινομένου αυτού όσο η αντιμετώπιση του προβλήματος, αν πράγματι η πολιτική εξακολουθεί να παίζει έναν εξ ίσου κεντρικό ρόλο στην κοινωνική διαμάχη από την οπτική γωνία του ανταγωνισμού, ή αν οι κοινωνικές εντάσεις αναπτύσσονται κατά προτίμηση σε ένα παρα- ή ανθες —μετα— πολιτικό επίπεδο. Όπως καταλαβαίνεις ο προβληματισμός αυτός είναι στους αντίποδες της θεωρίας της αυτονομίας της πολιτικής.

Εγώ προσωπικά νομίζω ότι σ' ό,τι αφορά την αριστερά, η κρίση της πολιτικής είναι αποτέλεσμα μίας και μόνον κρίσης, της κρίσης του κοινωνικού υποκειμένου, του εργάτη-μάζα, που εκφράστηκε στη δεκαετία του '60. Η νέα αριστερά που γεννήθηκε τότε, απέρριψε βίαια την αντίληψη της συνέχειας της πολιτικής οργάνωσης που χαρακτηρίζει ακόμη την ιστορική αριστερά, σύμφωνα με την οποία ένα προλεταριακό κόμμα είναι ένα διαχρονικό πολιτικό επιτελείο —ο “συλλογικός διανοούμενος” του Γκράμσι— μίας αιώνιας εργατικής τάξης, προσδιορισμένης με ιδεολογικά κυρίως κριτήρια. Η νέα επιλογή συνίστατο στην οργάνωση της συγκεκριμένης διαμόρφωσης του τότε εργατικού δυναμικού με τις συγκεκριμένες πολιτικές μεθοδολογίες και επιδιώξεις του. Έτσι η περίοδος που σχηματικά προσδιορίζουμε μεταξύ 1969 και 1973 ήταν η περίοδος της οργάνωσης του εργάτη-μάζα ο οποίος έκφραζε καθαρά μία πολιτική αντίληψη που συμβιβαζόταν, ή καλύτερα ήταν συμπληρωματική προς την πολιτική δράση της αριστεράς και χαρακτηριζόταν από τον εξισωτισμό, τη συμβουλευτική δημοκρατία, κ.λπ.

Αυτή η συγκεκριμένη διαμόρφωση πέθανε κι υπάρχουν πολυ διεξοδικές μελέτες γύρω από αυτό το θάνατο. Πεθαίνοντας πήρε μαζί της στον τάφο και την πολιτική έκφρασή του και τα πολιτικά σχήματα της αριστεράς: πέθανε μία συγκεκριμένη λενινιστική αντίληψη του επαναστατικού προτεσ —που σήμερα επιβιώνει στην Ιταλία μόνον σαν καρικατούρα στις διακηρύξεις των Ερυθρών Ταξιαρχιών— όπως εξίσου πέθανε κάθε προηγούμενη αντίληψη περί σοσιαλισμού και κομμουνισμού. Αυτό το προγραμματικό κενό θέλησε να καλύψει από τη μία η θεωρία της αυτονομίας της πολιτικής κι από την άλλη η αρνητική φιλοσοφία, ο νεο-μηδενισμός.

Δ.Δ.: Από όλα αυτά προκύπτει μία ενδημική αντίθεση που χαρακτηρίζει το κόμμα σου, ότι δηλαδή από τη μια αντιτίθεται στην αυτονομία της πολιτικής κι από την άλλη είναι μία πολιτική οργάνωση που από τη φύση της ωθείται στο να πριμοδοτήσει μία παρέμβαση στο πολιτικό πεδίο. Τη στιγμή που το Κίνημα του '77 έβαζε πιεστικά στις τότε οργανώσεις της αριστεράς το πρόβλημα της διαμόρφωσης της δεύτερης κοινωνίας, το πρόβλημα δηλαδή της ποιοτικής και ποσοτικής αντίθεσης μεταξύ του παλιού

εργατικού δυναμικού —του εργάτη μάζα— και του νέου, σε επίπεδο συμπεριφορών, πολιτιστικού υπεδάφους, κοινωνικής σύνθεσης και πολιτικής έκφρασης, εσείς κάνατε την επιλογή της αναγωγής στο πολιτικό επίπεδο της αντίθεσης αυτής. Η επιλογή αυτή τότε —ίσως είναι καιρός πια να τολμήσουμε έναν απολογισμό του Κινήματος του '77 αφού άλλες πολιτικές δυνάμεις που κυριάρχησαν τότε τον αποφεύγουν συστηματικά, σαν ιστορικό παρα σαν πολιτικό πρόβλημα τώρα πια— ήταν ίσως η σωστή με τα δεδομένα εκείνης της περιόδου. Βασίζοταν στη διαπίστωση ότι μόνο στο πολιτικό επίπεδο μπορούσε να πραγματοποιηθεί μία σύγκλιση των δύο κοινωνικών πραγματικοτήτων. Αλλά σήμερα αυτή η προοπτική αποτελεί μία καθαρή αφαίρεση: οι δύο κοινωνίες παραμένουν δύο, αν όχι περισσότερες, τελείως διαφορετικοί, συχνά και ανταγωνιστικοί, σε ορισμένες επι μέρους όψεις τους, κόσμοι.

G.R.: Αυτό που δεν έγινε κατανοητό από μέρους μας, ενώ αντίθετα ο Τόνυ Νέγκρι το είχε διαιστανθεί, ήταν ότι αποτελούσε μίαν αυταπάτη η σκέψη ότι η δεύτερη κοινωνία δε θα έβαζε με τρόπο δίκαια καταστρεπτικό σε κρίση τις υπάρχουσες πολιτικές ισορροπίες. Επειδή η πολιτική έκφραση της δεύτερης κοινωνίας ήταν κάτι το ποιοτικά διαφορετικό από αυτό που μέχρι τότε θεωρούσαμε κατ' εξοχήν πολιτικό, άρα ήταν ένα προ-πολιτικό μόρφωμα. Από την άλλη υπήρχε και η δυσκολία που έθετε η αναμφισβήτητη ηγεμονία μίας μιλιταριστικής αντίληψης της πολιτικής σύγκρουσης μέσα σε σημαντικότερους τομείς του —κατα τα άλλα από την αρχή θρυμματισμένου— κινήματος, που δυσκόλεψε πολύ στην κατανόηση της ουσιαστικής αξίας της πολιτικής έκφρασής του.

Η δεύτερη κοινωνία λοιπόν είναι άμεσο προϊόν πολιτικών επιλογών. Γι αυτό και παρουσιάζεται και το πρόβλημα του ξεκάθਾਰου κοινωνιολογικού εντοπισμού της, γι' αυτό αν θες, είναι τόσο φτωχή κι ανεπαρκής η θεωρητική μελέτη της. Οι αντιλήψεις σύμφωνα με τις οποίες στη δεύτερη κοινωνία ανήκει ο κάθε ένας που δε συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία είναι απλοϊκή και παραπλανητική, αυτό ίσχυε το '77 και ισχύει ακόμη περισσότερο σήμερα. Η δεύτερη κοινωνία είναι προϊόν δυο πολιτικών φαινομένων: από τη μία του ριζικού στενέματος της παραγωγικής βάσης και από την άλλη της κρίσης αποδοχής και νομιμότητας του Welfare State². Νομίζω ότι σήμερα δεν πρέπει να φανει παράξενο ότι εντάσσουμε στο χώρο της πολιτικής την κρίση του βιομηχανικού πρότυπου ανάπτυξης που κυριάρχησε κατά τη δεκαετία του '60. Όχι μόνο διότι στις μικτές οικονομίες —ακόμη περισσότερο στις κρατικοποιημένες— σαν την ιταλική δεν υπάρχει κανένα επίπεδο της οικονομίας που να μη συνδέεται με άμεσα πολιτικές επιλογές, αλλά και για πιο ουσιαστικούς λόγους που οφείλονται σε αυτό που οι Ιταλοί βιομήχανοι ονομάζουν «ανεξάρτητη εργατική μεταβλητή», στο γεγονός δηλαδή ότι η ολοκληρωτική κυριαρχία του κεφαλαίου στο παραγωγικό πρόταξ είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας: η εξουσία του συνεχώς και συστηματικά μετριάζεται από πολιτικές παρεμβάσεις. Η απάντηση του κεφαλαίου σ' αυτές τις παρεμβάσεις ήταν η οριακή ανάπτυξη ενός προτάξ που ο Μάρξ είχε ήδη εντοπίσει στις αναφορές του στη γενικευμένη αναπαραγωγή στα Grundrisse, δηλαδή η κοινωνικοποίηση της παραγωγής. Μέσα στα επακόλουθα αυτού του προτάξ συμπεριλαμβάνεται και το γεγονός ότι το βιομηχανικό εργατικό δυναμικό σε απόλυτες αξίες υφίσταται μία σημαντική ποσοτική μείωση που μεταφράζεται λογικά και σε μείωση του διαπραγματευτικού του βάρους. Η ανομολόγητη κρυφή αιτία της σημερινής κρίσης του —όχι μόνο

του ιταλικου— συνδικάτου, τα πραγματικά αίτια της ήττας το φθινόπωρο του '80 της εργατικής τάξης της Φιάτ, η διαδήλωση των 40.000 που διαμαρτύρονταν για την περιφρούρηση στις πύλες και ζητούσαν μία γρήγορη λήξη της κινητοποίησης και χιλιάδες επεισόδια που σημειώθηκαν σ' αυτό το χρόνο, δεν οφείλονται μόνον σε μία τυχοδιωκτική —φαίνεται παράξενο να το λέμε εμείς οι «αριστεριστές»— πολιτική τακτική, αλλά κυρίως σ' αυτό το στένεμα της παραγωγικής βάσης κλασικού τύπου, στην κρίση των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων.

Ο διασκορπισμός λοιπόν της παραγωγής στο κοινωνικό σώμα, συνδέθηκε άμεσα με την εκάστοτε πολιτική του Welfare, διότι το κεφάλαιο εισέβαλε ορμητικά στον εξω-παραγωγικό τομέα όπου η αναδιανομή του κοινωνικού εισοδήματος γινόταν, απο χρόνια, αποκλειστικά από μέρους τους κράτους. Αυτό νομίζω προκάλεσε την πολιτική κρίση του Welfare, σαν κρίση της πολιτικής λειτουργίας των κρατικών επεμβάσεων στο κοινωνικό σώμα. Αυτή η λειτουργία πέρα από το κενύσιανό πρότυπο, βασιζόταν κατά μεγάλο μέρος στη διαιώνιση του κοινωνικού έλεγχου, στην αναζήτηση της συγκατάθεσης, και της άμβλυνσης των κοινωνικών εντάσεων. Το να μιλάς σήμερα για κρίση του Welfare State μπορεί βέβαια να θεωρηθεί μια αντικειμενική υποστήριξη του μονεταρισμού. Αλλά νομίζω ότι η άσκηση ιδεολογικής τρομοκρατίας που υπήρξε στο παρελθόν πρέπει να εγκαταληφθεί και ότι η αριστερά στο σύνολό της πρέπει να αρχίσει να αντιμετωπίζει χωρίς ενδιασμούς αυτό το πρόβλημα, αλλιώς το άλλο πρόβλημα, της δεύτερης κοινωνίας, θα εξακολουθεί να περιβάλλεται από πυκνή ομίχλη.

Δ.Δ.: Λέγοντας αυτά νομίζω ότι προσδιορίσαμε τα όρια μέσα στα οποία μπορεί να ανταχθεί η δεύτερη κοινωνία: πρόκειται για τον τομέα εκείνο του εργατικού δυναμικού, στην ευρεία έννοια του, που είτε γιατί διώχτηκε βίαια από τη μεγάλη βιομηχανική μονάδα, είτε γιατί δεν είχε ποτέ πρόσβαση σ' αυτήν, σήμερα ιδιοποιείται ένα ποσοστό του κοινωνικού εισοδήματος που ξεφεύγει από κάθε έλεγχο, από κάθε προσδιορισμό. Αναφέρομαι σ' αυτούς που δουλεύουν παράνομα, σε αποκεντρωμένες παραγωγικές μονάδες ή στις υπηρεσίες, σαν έκτακτοι στον κρατικό μηχανισμό ή στην πληροφόρηση. Αναφέρομαι επίσης στις τεράστιες μάζες των αιώνια παρκκαρισμένων στα πανεπιστήμια νέων που συγχρόνως συντηρούνται με τα πιο απίθανα μέσα. Συνολικά συγκροτούν μία μάζα 1,5 ή 2 εκατομμυρίων ατόμων, κατά κανόνα νέων που στην ουσία αποτελούν όλη τη νέα γενιά εργατικού δυναμικού.

G.R.: Αυτός ο κοινωνιολογικός προσδιορισμός της δεύτερης κοινωνίας είναι βέβαια ανεπαρκής. Η δεύτερη κοινωνία χαρακτηρίζεται κυρίως από κοινωνικές υπερβατικές συμπεριφορές, εννοώ από δικές της μορφές πολιτιστικού προσανατολισμού, από δικές της καταναλώσεις ειδικών αγαθών, από ιδιόρρυθμες μορφές έκφρασης μίας έστω και ετερόδοξης πολιτικής βούλησης.

Δ.Δ.: Το πρόβλημα της πολιτικής έκφρασης της δεύτερης κοινωνίας, ύστερα από το '77, έμεινε ουσιαστικά ένα μυστήριο. Ο Τύπος και το Κομμουνιστικό Κόμμα επέμειναν ιδιαίτερα στους κινδύνους που εγκυμονούσε μία προσέγγιση των τρομοκρατών με τη δεύτερη κοινωνία. Αλλά η σημερινή τρίτη γενιά τρομοκρατών, αν την εξετάσουμε στο κοινωνιολογικό της προφίλ, προέρχεται κατά κανόνα από στρώματα σταθερά

ενσωματωμένα στο παραγωγικό προτσές, δηλαδή από βιομηχανικούς εργάτες, ή από διανοούμενους παραδοσιακού τύπου. Λείπει σταθερά κάποια εκπροσώπηση της δεύτερης κοινωνίας, που αντίθετα για μία περίοδο πλαισίωσε την Αυτονομία, για να την εγκαταλείψει λίγο χρόνο αργότερα... Εσύ θεωρείς δοσμένο ότι υπάρχει μία πολιτική εκπροσώπηση της δεύτερης κοινωνίας, αλλά ποια είναι αυτή;

G.R.: Δε μιλάω για πολιτική εκπροσώπηση αλλά για μία κατακερματισμένη δυσνόητη πολιτική έκφραση. Νομίζω εξ άλλου ότι στον κατακερματισμό της αυτο οφείλεται και η δυσκολία να την κατανοήσουμε: η δεύτερη κοινωνία οργανώνεται κατά φυλές ή αγέλες, είναι η σύγχρονη ή η μετα-σύγχρονη (Post-modern) απάντηση σε ένα προτσές κατακερματισμού του κοινωνικού σώματος που προκαλεί η κοινωνικοποίηση της διαδικασίας αναπαραγωγής του κεφαλαίου, η τελική επικράτησή του με τη μορφή της πολιτικής κυριαρχίας. Η πολιτική έκφραση του κατακερματισμού αυτού, πέρα από την ιδεολογία του εφήμερου, βασίζεται στην ανακάλυψη ότι δεν υπάρχουν απότεροι αφηγηματικοί μύθοι —για να χρησιμοποιήσουμε μία έκφραση του Ζαν Φρανσουα Λυοταρ— για ένα μελλοντικό πρότυπο ενσωματωμένης κοινωνίας, γιατί στην ουσία αυτές οι ενσωματωμένες κοινωνίες εκφράζουν αξίες χειραφέτησης διαμετρικά αντίθετες προς το κατακερματισμένο βίωμα της δεύτερης κοινωνίας. Η γενική κρίση αξιοπιστίας του υπαρκτού σοσιαλισμού και στα πιο παραδοσιακά εργατικά στρώματα βοηθάει επίσης στην αβασάνιστη απόρριψη αυτών των πρότυπων.

Η υλικότητα λοιπόν της πολιτικής έκφρασης βασίζεται στην αποδοχή του νέου πρότυπου τομεακής οργάνωσης της κοινωνίας. Αυτά που στην αριστερά φαινόταν για δεκαετίες σαν τα πιο σκανδαλώδη επακόλουθα, ο μητροπολιτικός γιγαντισμός, η νεανική εγκληματικότητα, η τοξικοεξάρτηση, γίνονται σήμερα το κυρίαρχο στοιχείο των συνθηκών ζωής ενός τεράστιου τομέα του εργατικού δυναμικού. Σ' αυτό το επίπεδο, στις συνθήκες ζωής (στο «ιδιωτικό» όπως λένε στην Ιταλία), άρα στον έλεγχο της αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού (κοντά βέβαια στην παραδοσιακή προσπάθεια για μεγιστοποίηση σε ρευστό του εισοδήματος) δίνεται κυρίως η πολιτική μάχη της δεύτερης κοινωνίας.

Όπως καταλαβαίνεις, αν θελήσουμε να δούμε αυτό το φαινόμενο μαρξιστικά, από στρατηγική άποψη, θα διαπιστώσουμε ότι η έγκαιρη απάντηση στον κατακερματισμό του κοινωνικού σώματος που επέβαλε το κεφάλαιο, είναι η ριζοσπαστικοποίηση αυτού του κατακερματισμού μέχρις ότου οριακά να αγγιχτούν επίπεδα όπου δεν τον υφίσταται μόνο το εργατικό δυναμικό, αλλά όλο το προτσές αναπαραγωγής, όλη η διαδικασία της παραγωγής του κεφαλαίου. Θέλω να πω ότι ο κατακερματισμός του εργατικού δυναμικού μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα για το κεφάλαιο, αλλά όταν αρχίζει να βάζει σε κρίση την απαραίτητη συνοχή που απαιτείται για την παραγωγή και την αναπαραγωγή, τότε καταλύεται η ίδια η παραγωγική βάση, που σύμφωνα με το Μποντριγιάρ, συμπίπτει με τον ίδιο τον πολιτισμό. Τώρα, τι θα προκύψει από μία τέτοια τάση εξαρτάται από πολλές μεταβλητές. Εγώ προσωπικά είμαι πεισμένος ότι αν κάποτε η Λούξεμπουργκ μας απειλούσε με το «ή σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα», σήμερα είμαστε αναγκασμένοι να διαπιστώσουμε ότι ίσως δεν υπάρχει εναλλακτική λύση στη βαρβαρότητα, εννοούμενη σα βαθμιαία καταστροφή του κοινωνικού ιστού, σαν απελευθέρωση των υποτελών τάξεων όχι δια μέσου μίας νέας οργάνωσης της κοινωνίας, αλλά δια μέσου της καταστροφής του κοινωνικού ελέγχου.

Η κρίση του Welfare συνοδεύεται απο μία κρίση της αφηγηματικής γνώσης του κεφαλαίου. Κατα τον τελευταίο χρόνο είχαμε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε την αποτυχία του μονεταρισμου στο να εξασφαλίσει την κοινωνικη συνοχη. Με αυτον τον τρόπο νομίζω ότι μπαίνει έμμεσα σε κρίση όχι μόνον ο Λόγος —σ' ό,τι αφορά εμας, ο κοινωνιολογικός ορθολογισμος— αλλά ο ίδιος ο πολιτικός λόγος που ταξινομει μία συγκεκριμένη συμπεριφορα. Όταν στον κοινωνικό ιστο κυκλοφορουν παραληρηματικες φαντασιώσεις όταν η ιδεολογία των νέων γενιων εργατικου δυναμικου κυριαρχείται απο αρνητικες απαντήσεις σ' όλα τα προβλήματα κοινωνικης οργάνωσης, τότε νομίζω ότι μπορεί κανεις να μιλάει, χωρις τον κίνδυνο υπερβολων, για βαρβαρότητα. Το πρόβλημα της διακυβέρνησης, που ανήκει εξ ολοκλήρου στη νεο-πολιτικη μαρξιστικη τάση, δε μπορεί να βρει μία απάντηση παρα στον ίδιο τον εαυτο του: η λύση του προβλήματος της διακυβέρνησης είναι η διαίωνιση του προβλήματος της διακυβέρνησης. Μιλώ για πράγματα ήδη γνωστα στην αμερικάνικη κοινωνιολογία που μέχρι τώρα αγνοήθηκαν μόνο απο τους μαρξιστες. Νομίζω ότι μόνο οι νεο-μηδενιστες διαιστώνθησαν τι πραγματικα συμβαίνει.

Δ.Δ.: Δεν απόφυγε όμως η Προλεταριακη Δημοκρατία να εκτοξεύσει κατηγορίες εναντίον των νεο-μηδενιστων, παρόλο που η πολεμικη μαζί τους ήταν ασύγκριτα πιο ήπια απο αυτην που ασκείτε εναντίον της αυτονομίας της πολιτικης. Εβάλατε κυρίως εναντίον των μη μαρξιστων μηδενιστων σαν τον Τζάννι Βατίμο, κατηγορώντας τους για το ρόλο τους, παρηγορίας σε σχέση με τα υπερβατικα υποκειμενα και τη δικαιολογητικη τους στάση σε σχέση με τη διάχυτη εξουσία. Προσωπικα θεωρω ότι αν υπάρχει ένα αδύνατο σημείο στον νεο-μηδενισμο είναι ακριβως αυτη η στρατηγικη, η προγραμματικη αδιαφορία του προς την υλικη αμεσότητα της ταξικης διάστασης. Γιατι το «*Hic et nunc*» δεν είναι το βασίλειο της ελευθερίας, αλλά το βασίλειο της φρίκης, του χρόνου παράγωγης, της πολιτικης βίας. Σε αυτα τα συγκεκριμένα προβλήματα ο νεο-μηδενισμος δεν μπορεί να δώσει απαντήσεις που να μην είναι οι τυπικες αναφορες σε μία κάποια θεωρία της παρακμης, στη σχολη της Βιέννης, κ.λπ.

Γ.Κ.: Πάμε πιο πέρα: ο νεο-μηδενισμος διαισθάνεται ότι υπάρχει ένα υπαρξιακο κενο που οι σημερινες, κι ίσως κι οι αυριανες κοινωνικες δομες, δεν είναι σε θέση να το καλύψουν, και ότι, πολυ σχηματικα, η ίδια η αντίθεση μεταξυ κοινωνίας και ατόμου λύνεται υπερ της άρνησης και των δύο διαστάσεων. Η έννοια της πολεμικης μας είναι ότι αυτο αποτελεί μία νέα ιδεολογικη παγίδα, μια *a priori* εθελουτυφία προς τη συγκεκριμένη υπαρξιακη διάσταση που αντιμετωπίζει το νεοδιαμορφωμένο εργατικο δυναμικο. Μπορει οι σημερινοι κοινωνικοι αγώνες να χαρακτηρίζονται απο μίαν έλλειψη στρατηγικης, αλλά νομίζω ότι το πρόβλημα της ταχτικης, της οργάνωσης της έκφρασης, παραμένει και δεν πρέπει να υποβαθμίζεται. Εξ άλλου, όπως είπαμε προηγουμένως, όλη η συζήτηση γύρω απο τη δεύτερη κοινωνία ξεκινάει απο κάποιου είδους συμπεριφορες «ταχτικου τύπου», θα έλεγα. Δε νομίζω ότι ο νεο-μηδενισμος είναι σε θέση να παρέμβει με τρόπο δημιουργικο σ' αυτα τα κατ' εξοχην πολιτικα προβλήματα, δεν μπορεί δηλαδή να δώσει αυτη την πολυπόθητη απάντηση στα προβλήματα που θέτει η δυσνόητη πολιτικη έκφραση των ανερχόμενων κοινωνικων κινημάτων.

Δ.Δ.: Πίσω απο αυτον τον εντοπισμο της ταχτικης σαν το πρωτεύον σημείο αναφορας

της πολιτικής έκφρασης της δεύτερης κοινωνίας υπάρχει ο κίνδυνος να κρύβεται μία νέα υπερτίμηση της πολιτικής στιγμής, να κρύβεται ο πολιτικισμός. Μία πολιτική ταχτικού τύπου είναι μία πολιτική που επιδιώκει προπαντός να επιβιώσει μέσα στο δοσμένο σύστημα και που δε φέρνει μαζί της καμία επαναστατική προοπτική. Είναι με λίγα λόγια το «κίνημα που αποφασίζει τα πάντα», του Μπέρνσταϊν. Όταν όμως συνοδεύεται από μία προσπάθεια, σαν τη δική σας, να γίνει πολιτική έκφραση αντικοινωνικών στρωμάτων, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε παράδοξο... Πρόκειται, κατά μεγάλο μέρος για την κλήση δύο παράγοντων, του εργατισμού και του ριζοσπαστισμού που συνυπάρχουν στο κόμμα σας, αλλά πρόκειται συγχρόνως για ένα στοιχείο, για μίαν ύστατη προσπάθεια αξιοποίησης και χρήσης της πολιτικής για αντικοινωνικούς σκοπούς, σχινοβατώντας μεταξύ ανταρσίας και πολιτικισμού. Μία χρήση όμως για να επιτευχθεί τι ακριβώς;

G.R.: Αυτή η προσπάθεια, ο εξισορροπισμός μεταξύ των δύο ήδη γνωστών άκρων, είναι κάτι το κοινό στην αναζήτηση όλης της αριστεράς. Η τοποθέτηση του Ινγκράο, που έχει πολλά κοινά σημεία με τις τελευταίες επεξεργασίες της Ροσσάντα και του Manifesto, μπορεί να χρησιμοποιεί μία πιο συνετή ορολογία, αλλά στην ουσία αντιμετωπίζει το ίδιο πρόβλημα του προσδιορισμού μιας τακτικής που, δια μέσου πολιτικών επιτευγμάτων επιδιώκει να καθορίζει το επίπεδο πολιτικής έκφρασης του νέου εργατικού δυναμικού...

Δ.Δ.: Ο δρόμος του πολιτικού ρεφορμισμού δια μέσου του κοινωνικού εξτρεμισμού...

G.R.: Νομίζω ότι μία τέτοια επιλογή δικαιολογείται όχι από μία κάποια δυσπιστία απέναντι στην προοπτική της αποσύνθεσης του κοινωνικού ιστού αλλά απλά και μόνο διότι η αναζήτηση των παράμετρων ανάπτυξης δεν πρέπει να επισκιάζει τον προβληματισμό γύρω από την πολιτική που αναφέραμε προηγούμενα. Νομίζω ότι στο κενό που θα αφήσει μία πιθανή εγκατάλειψη της πολιτικής από μέρους του κοινωνικού ανταγωνισμού, δε θα γεννηθεί μία γραφειοκρατική κοινωνία - προϊόν μίας κάποιας νέας σοσιαλδημοκρατικής ανάγνωσης του Welfare, — αλλά κινδυνεύει να μη γεννηθεί τίποτα. Το πρόβλημα, όπως καταλαβαίνεις δεν είναι η κυριαρχία, η εξουσία, αλλά η δυνατότητα να βρει ένα πολιτικό επίπεδο έκφρασης ένας κοινωνικός και πολιτικός παράγοντας που κινείται στο χώρο ενός ιδιόμορφου ανταγωνισμού, όπως τον προσδιορίσαμε μέχρι τώρα...

Αυτον το χειμώνα ο Φράνκο Πιπέρνο³ δημοσίευσε ένα κύριο άρθρο στο περιοδικό «Metropoli» όπου γινόταν μία καθαρή ανάλυση του επιπέδου πολιτικής παρέμβασης, κάτι σαν τον γκραμισκό «πόλεμο χαρακωμάτων», για την «νομική ή παρα-νομική κάλυψη μιας σειράς αναγκών, της δεύτερης κοινωνίας», τόσο στο επίπεδο του δημόσιου βίου (της πολιτικής) όσο του ιδιωτικού (της αναπαραγωγής). Νομίζω ότι το παράδειγμα της δημοκρατίας είναι σαφές: το δημοκρατικό σύστημα δεν είναι προϋπόθεση για τη δημιουργία της δεύτερης κοινωνίας, ενώ αντίθετα η δεύτερη είναι αποτέλεσμα του πρώτου. Αλλά παρόλη την αποξένωση μεταξύ δημοκρατικών θεσμών κάθε τύπου και ανερχόμενων κοινωνικών κινήματων, δεν μπορούμε να διανοηθούμε καν, μίαν οποιαδήποτε ανταγωνιστική έκφραση χωρίς τους πρώτους. Πρόκειται λοιπόν για ένα κατ'εξοχήν πολιτικό ζήτημα που μπορεί να βρει λύση μόνον στο πολιτικό επίπεδο. Και τί-

θεται με ιδιαίτερη οξύτητα τώρα γιατί, κοντά στη χρόνια κρίση των θεσμών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, προστίθεται και η κρίση των θεσμών άμεσης δημοκρατίας του εργατικού κινήματος, των εργοστασιακών συμβουλίων κ.λπ. Υπάρχει μία πολιτική αλтерνατίβα στην κρίση της δημοκρατίας που ξεπερνά, όχι τόσο έναν ολοκληρωτισμό όπως τον περιγράφει η Χάννα Άρεντ, αλλά μια πολύ πιο αποτελεσματική μείωση της εμβέλειας των ελευθεριών; Εγώ συμφωνώ με το Νορμπέρτο Μπόμπιο⁴ και απαντάω, πως όχι, δεν υπάρχει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ-ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βλέπε το άρθρο του Λουίτζι Φερραγιόλι: «Υπάρχει αντιπροσωπευτική δημοκρατία;», δημοσιευμένο στη συλλογή κειμένων του Ρόμυ και της *Avanguardia Operaia*: «Για το Κράτος, το Σχολείο, το Γυναικείο Κίνημα, το Κόμμα», εκδ. «Στοχαστής», σελ. 39-93, Αθήνα 1979.
2. *Welfare State: Κράτος Προνοίας*.
3. Φράνκο Πιπέρνο: *Ηγετικό στέλεχος της Οργανωμένης Αυτονομίας*.
4. Βλέπε και το βιβλίο του Νορμπέρτο Μπόμπιο: «Για Ποιο Σοσιαλισμό;», εκδ. «Ευρώπη», Αθήνα 1982.

